

SAMENWERKINGSVERBAND HOOGLANDINDIANEN

OP ZOEK NAAR DE ECHTE
HOOGLANDINDIAAN

Tom Zwollo studeerde sociologie en culturele antropologie in Amsterdam. Zijn masterscriptie ging over de manier waarop toerisme bijdraagt aan culturele verandering op het Eiland van de Zon, Titicacameer in Bolivia. Na het behalen van zijn master werkte Tom twee jaar met inheemse Aymara gemeenschappen in het Titicacameer om hun weefkunst te helpen herwaarderen. Ondertussen bestudeerde hij de inheemse natuurreligie van de Andes en de inheemse politiek in Bolivia. Hij is sinds 2009 betrokken bij SHI als vrijwilliger.

Secretariaat SHI
Samenwerkingsverband Hoogland Indianen
Postbus 263
6700 AG Wageningen
shi@antenna.nl

Meisje neemt lammetje mee naar Cusco voor toeristen

OP ZOEK NAAR DE ECHTE HOGLAND INDIAAN

Een Peruaans Quechua meisje in traditionele kledij en een lammetje in haar hand. Kleine vrouwen met felgekleurde omslagdoek, kindje op de rug, lama in de hand en op de achtergrond weelderig groene bergen. Dit zijn typische beelden die bij ons naar boven komen wanneer we aan de Andes denken. Dit stereotype beeld lijkt afgezaagd, maar wanneer we een inheemse vrouw zien in vol ornaat, willen we toch een kiekje van haar maken. Wat gaat er schuil achter onze beeldvorming van Andes volkeren? Is de Indiaan die we gepresenteerd krijgen wel 'echt' of is hij slechts een bevestiging van onze vooroordelen gecreëerd door de toerisme-industrie? Behalve deze beeldvorming zal ik ingaan op de gevolgen van ons bezoek voor de Indianen zelf. Etnisch toerisme kan zeer schadelijk zijn voor traditionele manieren van leven. Maar zoals ik in dit essay wil aantonen, kan toerisme ook een goede aanvulling zijn op het traditionele leven van hooglandindianen. Onder welke omstandigheden hebben Indianen baat bij ons bezoek?

Mensen gaan vaak op reis omdat ze hun eigen leefritme willen doorbreken. Tijdens de reis laten we onze vaste leefpatronen los: de vijfdaagse werkweek van 9 tot 5, onze vaste eetpatronen en graag ook ons regenachtige klimaat. Wanneer we reizen naar exotische landen gaan we nog een stapje verder. We breken niet alleen met ons werkritme, maar ook met de samenleving en cultuur waar we in leven. Door te kijken naar de ander, bakenen we onze eigen identiteit af en plaatsen we onze eigen samenleving in een breder perspectief.

Al in de vroege historische tijdperken zochten volkeren elkaar op. In de Middeleeuwen was het populair om vrij door Europa te reizen. Op reis leerde men over andere culturen en begaf men zich in een andere natuurlijke omgeving. Vanuit de koloniën kwamen verhalen over vreemd uitzierende volkeren met bizarre gebruiken. Ontdekkingsreizigers gingen op pad om deze volkeren te onderzoeken en te bestuderen. De eerste cultureel antropologen werden door koloniale regeringen gerekruteerd om te leren van deze “barbaren”, zodat de westerse mogendheden deze volkeren beter konden koloniseren. Andere reizigers werden gedreven door het Romantisch gedachtegoed van de ‘nobeles wilden’ (Rousseau), volkeren die een puurheid bezaten die wij in onze westerse cultuur hadden verloren. Inheemse volkeren werden gezien als de voorouder van de geciviliseerde mens, als dierlijke wezens die dichter bij de natuur staan. De Indianenstammen uit Noord Amerika waren een schoolvoorbeeld van deze nobeles wilden: volkeren die de slag hadden verloren van de cowboys, maar hun eigen leefregels en rituelen hadden die sterk spraken tot onze verbeelding ⁽³⁰⁾.

Exotische volkeren werden later naar Europa gebracht als amusement. Vanaf het midden van de 19de eeuw werden deze volkeren van verre naar Europa gebracht voor circusattracties en koloniale wereldtentoonstellingen. De tentoonstellingen waren aanvankelijk weinig populair, maar groeiden uit tot grootse internationale koloniale wereldtentoonstellingen, waarbij de ‘natuurlijke omgeving’ van deze volkeren zo echt mogelijk werd nagebootst. Mede door de opkomst van cinema verloren deze tentoonstellingen vanaf de tweede helft van de 20ste eeuw aan populariteit ⁽⁵⁶⁾.

Na de tweede wereldoorlog werd het een stuk gemakkelijker om verre culturen te bezoeken. Toenemende welvaart leidde tot betere transport-

mogelijkheden en toerisme infrastructuur in ontwikkelingslanden. Inheemse culturen werden opgenomen in het moderne wereldsysteem en kwamen via toerisme in contact met westerlingen. Maar hoewel de aard van contact tussen ons en exotische volkeren volledig is veranderd ten opzichte van de koloniale geschiedenis, zullen we zien dat de beeldvorming over de 'ander' nog steeds terug is te zien in het moderne reizen.

BEELDVORMING

Vanuit de toerisme industrie en de media worden er op allerlei manieren beelden geschapen over de reisbestemming. In het buitenland zijn er de bekende stereotype beelden over Nederland zoals molens, tulpen en klompen. Amsterdam wordt neergezet als paradijs van de vrijheid: sex, drugs en rock & roll. Als Nederlander op reis krijg je zelf ook met deze vooroordelen te maken. In Peru associëren de mensen Nederland met voetbal, en in Bolivia met melk! Waarom? Omdat er op grote schaal Nederlandse gecondenseerde blikjes melk zijn geïmporteerd. Beelden komen tot ons op de gekste manieren en gaan deel uitmaken van ons referentiekader. Zolang er geen alternatief komt, zullen Bolivianen ons blijven zien als producenten van melk.

Beeldvorming wordt voor een belangrijk deel gevormd door de media. Bekende voorbeelden zijn de populaire BBC realityserie Tribe van 'ontdekkingsreiziger' Bruce Parry, het internet (wereldwijde online communities als Flickr, waarbenjij.nu en Facebook) en reisgidsen zoals de Lonely Planet en Footprint. Ook al beseft men dat de beeldvorming soms een karikatuur zijn van de werkelijkheid – denk aan het televisieprogramma 'Groeten uit de rimboe' – helpen deze beelden ons om een referentiekader te vormen over deze verre culturen.

DE ANDES IS ANDERS

Om voor ons interessant te zijn, moet de ander zo veel mogelijk verschillen van onszelf. Een dans van de Afrikaanse Maasai is vaak interessanter dan een Roemeense volksdans. Het anders zijn wekt onze nieuwsgierigheid op en prikkelt onze interesse. Voor reisorganisaties is een inheemse cultuur een extra 'product' om te bieden aan toeristen. De cultuur die aan toeristen wordt gepresenteerd, wordt zo vaak een

SPECTACULAIRE FESTIVALS IN DE ANDES: INTI RAYMI EN TIWANAKU ZONNEWENDE

Op 24 juni vindt jaarlijks het Inti Raymi festival plaats in de Peruaanse stad Cusco. Hier wordt op theatrale wijze de zonnewende ceremonie van de Inca's nagespeeld. Ten tijde van de Inca's was er een grootse ceremonie op de kortste dag van het jaar. De Inca's vierden de terugkeer van de zon en de levenskracht die de zon met zich meebrengt.

De ceremonie werd sinds 1944 nieuw leven ingeblazen voor de toerisme industrie en is uitgegroeid tot een groots spektakel waar vele duizenden mensen op afkomen. Goede zitplaatsen kosten honderden dollars en grote beroemdheden worden er gesignaleerd zoals Bill Gates en Leonardo di Caprio.

De Inca tijdens het Inti Raymi festival in Cusco

Op de hoogvlakten van Bolivia, in de pre-Columbiaanse stad Tiwanaku, wordt het ritueel van de zonnewende op een andere manier gevierd. Op 21 juni, de kortste dag van het jaar, straalt de zon door de voorste poort van de zogenoemde Kalasasaya tempel en wordt het begin van de jaarlijkse levenscyclus gevierd. Iedereen houdt de handen in de lucht bij het doorkomen van de eerste zonnestrallen te voelen. Het ritueel is uitgegroeid tot een groots multimedia evenement met Coca Cola promotie-acties, bekende folkloristische bands en lama offerandes. Hordes jongeren komen de avond van te voren om de hele nacht door te feesten. Toeristen komen naar deze spektakels om de hoogtepunten van de Inca en Tiwanaku culturen te beleven.

theatrale opvoering van de meest spectaculaire culturele hoogtepunten van een volk. Erg mooi om te zien maar de presentatie weerspiegelt nauwelijks de levende cultuur die het moet voorstellen.

UIT EIGEN ERVARING

In wat hierop volgt zal ik op basis van mijn eigen ervaringen in de Andes ingaan op de verschillende typen etnisch toerisme. Ik bespreek daarbij een aantal reisbestemmingen die verschillende modellen geven over beeldvorming gecreëerd door de toerisme industrie en de manier waarop Indianen daarmee omgaan. Ik maak daarbij onderscheid tussen vier verschillende typen toeristen: spirituele toeristen, backpackers, georganiseerde toeristen en bezoekers van duurzaam toerisme.

SPIRITUEEL TOERISME: DE INDIAAN ALS BEWAKER VAN VERBORGEN KRACHTEN

Het machtige Andesgebergte is net als de andere grote bergketen in de wereld – de Himalaya - omgeven door mystiek. Ondanks vermenging met Christelijke elementen maakt de inheemse natuurreligie (zie kader) nog steeds deel uit van het dagelijkse leven op het platteland. Deze natuurreligies zijn duidelijk terug te vinden in de grote Andes beschavingen, zoals Chavin (1200-500 vChr.), Mochica (0-600 nChr.), Tiwanaku (200-1100 nChr.), en natuurlijk de Inca (1300 -1530 nChr.) Hun kunstzinnigheid, vakmanschap en diepe kennis van astrologie zijn Westerse wetenschappers van vandaag nog steeds een raadsel. Hoe hebben mensen die gigantische rotsblokken in Macchu Picchu kunnen verplaatsen en naadloos op elkaar laten aansluiten? Wie op deze plaats is geweest of op een van de andere Inca sites in de heilige vallei zoals Ollantaytambo, Pisac of Cusco, ziet al snel dat de constructies ook een religieuze betekenis hebben. De stijl waarin hun bouwkundig

Inca steenhouwerij: de beroemde 12 hoekige steen in Cusco

NATUURRELIGIE

De Inca's en de meeste pre-Columbiaanse culturen vereerden het land waarop ze leefden. Volgens hen was alles doordrongen van leven en ademde het leven in de gemeenschap mee met het ritme van de natuur. Deze volkeren bouwden diepgaande astrologische kennis op door de beweging van de sterren te bestuderen. Daarnaast hadden ze enorme kennis van de planten, de weersomstandigheden en andere factoren die direct invloed hadden op hun leven. Ze konden als het ware 'luisteren naar de natuur' om zo de grillige natuurkrachten tot zich te wenden. Dit was niet alleen hun geloofsovertuiging maar bovenal een praktische manier van leven. Hun kennis van de natuur heeft geleid tot buitengewoon effectieve en duurzame manieren om hun landbouwproductie te maximaliseren. Veel van de stenen fontein, irrigatie-kanalen en landbouw-terrassen functioneren tot op de dag van vandaag. Dankzij de grote surplus aan voedsel, kon men zich richten op de ontwikkeling van kunsten zoals weven, ceramiek, metallurgie of steenhouwerij. Met behulp van een enorm scala aan rituelen behield men de verbinding met de entiteiten van de natuur: of het nu de sterren waren, of de zon, of de berggeesten in het directe gezichtsveld. Voor westerlingen staat de boer veelal symbool voor simpelheid, maar in de Andes zijn boeren diep doordrongen van spiritualiteit.

meesterschap is geïntegreerd met de natuurlijke omgeving, getuigt van een enorm respect voor de krachten der natuur.

NEW AGE IN MACCHU PICCHU

Vandaag de dag is het officieel verboden om Andes-rituelen uit te voeren op Macchu Picchu. Tijdens mijn eerste bezoek in 2007 zagen opzichters er op toe dat er geen traditionele Andes rituelen werden gevoerd met coca blaadjes. Ironisch genoeg komen er wel dagelijks spirituele New Age groepen hun rituelen uitvoeren. Tijdens mijn bezoek aan Macchu Picchu werden bekende stereotypen over New Agers bevestigd. Toen ik aankwam bij de Intihuatana of zonnwijzer steen, had een Amerikaanse mystieke reiziger haar kristal op de steen gelegd om deze 'op te laden' met 'heilige kosmische energie'. We mochten niet te dicht in de buurt

komen want dat zou de energie beïnvloeden. Verderop lopend zag ik het volgende tafereel: in een uithoek van het ruïnecomplex met uitzicht op de berg Putucusi ('gelukkige berg' in het Quechua), gaf een mystieke gids haar groep reizigers op klaarlichte dag een intense spirituele zuivering. Hierbij moesten de bezoekers op het Inca balkon staan en hun emoties de vrije loop laten. Een vrouw van middelbare leeftijd begon met haar armen te wapperen en oergeluiden uit te schreeuwen. Daarna werd ze getroost door de gids. Op Macchu Picchu ('oude berg' in het Quechua) worden New Agers verlost van negatieve emoties en gezuiverd om deel te worden van een nieuwe religieuze orde, precies zoals staat beschreven in de bestseller de 'Celestijnse Belofte'.

Macchu Picchu: de voornaamste toeristische trekpleister van de Andes

De mystieke gids is getraind om de Westerse verbeelding te kennen en speelt hier professioneel op in. Voor spirituele toeristen wordt (vanuit Amerika en Cusco) het beeld geschapen dat de Indiaan krachten bezit die wij zijn verloren. De Indiaan is voor hen niet primitief of ongecompliceerd, maar juist uiterst gevoelig voor lagen van de werkelijkheid waarmee wij niet meer mee in contact staan sinds de opkomst van onze 'verlichting' en industriële revolutie. Deze beeldvorming is duidelijk gebaseerd op het Romantische gedachtengoed en de verheerlijking van de natuur zoals de eerder genoemde Franse filosoof Rousseau.

SPIRITUEEL TOERISME IN CUSCO

Cusco, de beroemde oude hoofdstad van het Inca-rijk gebouwd in de vorm van een poema, is de bakermat van het toerisme in de Andes. Spiritueel toerisme neemt daarin een steeds prominenter rol. De lokale bevolking weet inmiddels goed met welke beeldvorming ze de spiritueel toeristen kunnen behagen. Zo speelt de beroemde Peruaanse New Age muziekgroep Alborada in op het beeld van de Native American, met

www.shamanshopcusco.com

hoofdtoeien, panfluitmuziek en regendansen. In vele winkeltjes en op straat zie je 'Indiaanse' mannen met losse katoenen broek aan, tropische veren in het haar en een doordringende blik in de ogen. Ze verkopen een breed scala aan zelfgemaakte kunstnijverheid: kettinkjes met halve edelstenen en tropische pitten, en ander moois van moeder natuur. De verkopers delen graag hun kennis over de spiritualiteit van de Andes en de symbolische betekenis van de stenen die ze verkopen. De vrije leefstijl van deze jongeren sluit naadloos aan op de beeldvorming over mystieke indianen.

De 'Shaman Shop' in het centrum van de stad is een mooi voorbeeld van de spirituele supermarkt in de Andes. Je kunt je inschrijven voor een Ayahuasca-ritueel (afkomstig uit het Amazone-gebied) of een zweethut-ritueel (afkomstig uit Centraal-Amerika). Ook kan de sjamaan

je persoonlijkheid zien en je toekomst voorspellen met coca bladeren (afkomstig uit de Andes-hooglanden). Bij dat laatste gooit de sjamaan coca bladeren op een ritueel kleedje (de Istalla) en leest de manier waarop deze vallen: ondersteboven of rechtop, half gevouwen of heel. Net als bij Tarot-kaarten kan de sjamaan zo je geluk en je toekomst lezen. Ongeacht of het kwakzalvers zijn of echte helderzienden en healers, het is een levendige markt waar veel geld in wordt verdiend. Het is niet ongebruikelijk om 4.000 dollar te betalen voor een spirituele reis naar de Andes van twee weken.

VERKLEEDPARTIJ

Het is opvallend hoe weinig de rurale bevolking wordt betrokken bij spiritueel toerisme. Het zijn vooral mensen uit de stad die verkleed gaan als sjamanen. Hoewel de lokale bevolking steeds meer het economische potentieel inziet van spirituele bezoekers uit het Westen, wordt deze vorm van toerisme voorsnog overheerst door buitenlanders en stedelijke ondernemers. De rurale inheemse bevolking wordt op afstand gehouden en verdient relatief weinig aan spiritueel toerisme.

DE INDIAAN ALS BRON VAN KENNIS EN KRACHT

Spiritueel of mystiek toerisme in de Andes is in de laatste decennia uitgegroeid tot een bloeiende markt gericht op het bevestigen van bestaande beeldvorming, namelijk die van de Indiaan als onuitwisbare bron van kennis en mystieke krachten. Spirituele toeristen komen naar de Andes voor een wijsheid die wij niet meer bezitten. De Indiaanse ander komt naar voren als exotisch en interessant. Helaas gaat het toegankelijk en begrijpelijk maken van deze cultuur voor westerlingen ten koste van de inhoud over deze inheemse culturen. De berggeesten, 'apus' in Quechua taal of 'achachilas' in Aymara, en de alom aanwezige Pachamama of moeder aarde, worden tijdens rituelen standaard opgeroepen. Deze typische aspecten van Andes culturen krijgen echter een westerse betekenis omdat ze verbonden worden aan de bekende objecten van de westerse spiritualiteit, zoals de 'energetische' en 'magnetische' velden, meditatie, en soms ook UFO's. De Pachamama van de Andes is een ideaal marketingproduct omdat het inspeelt op de westerse romantisering van het vrouwelijke, het ecologische, en de lang

verloren natuurreligies van Europa. De markt van spiritueel toerisme maakt dankbaar gebruik van de kracht van deze beeldvorming.

Spiritueel toeristen zoeken naar de 'echte' Indiaan maar gaan door hun geromantiseerde referentiekader al gauw op in de geschapen droomwereld. De diepe spirituele ervaringen die deze toeristen vaak ervaren, bevestigen hun beelden van wijze indianen nauw verbonden met de natuur. Hierdoor kijken ze minder kritisch naar de manier waarop de Indiaanse cultuur wordt gepresenteerd. De zoektocht naar authenticiteit blijft verborgen achter de sluier van romantiek.

DE TOERISTISCHE BUBBEL: COMFORTABEL MAAR TOCH EXOTISCH

Heel anders is de beeldvorming van Indianen in het zogenaamde georganiseerd toerisme. De georganiseerde toerist heeft zijn trip tot in de puntjes geregeld en laat zo weinig mogelijk aan het toeval over. De georganiseerde toerist betaalt zijn of haar geld en wil zich verder geen zorgen maken over zaken als comfort of planning van de reis. Het kan er in deze 'derde wereld' landen immers onveilig zijn en men spreekt er doorgaans geen Engels.

De Transturin catamaran in Challapampa

HET EILAND VAN DE ZON OP HET TITICACAMEER

Mijn eigen ervaring met toerisme in de Andes was vooral in het Titicacameer, waar ik in totaal twee en een half jaar heb gestudeerd en gewerkt. Het Eiland van de Zon is een van de grootste toeristische trekpleisters van het Titicacameer. De heilige rots of Titi Qharqha (Aymara voor 'rots van de bergkat'), waar het meer zijn naam aan ontleent, is volgens legendes de mythische geboorteplaats van de zon. Het is eveneens de plaats waar de eerste mythische Inca's, Manco Capac en Mama Ocllo, neerstreken vanuit de Zon om een nieuw imperium te stichten. Vandaag de dag komen er zo'n 70,000 toeristen per jaar. De meeste toeristen zijn backpackers maar ook georganiseerd toerisme is er sterk vertegenwoordigd. Transturin, Crillon tours en Magri tours, de drie grootste reisorganisaties van Bolivia, hebben zelfs privé terrein gekocht van de lokale bevolking in het dorp Yumani.

De manier waarop deze organisaties toerisme bedrijven, is vooral gericht op de zogenaamde high end toeristen. Deze voor Bolivia zeer dure vorm van toerisme (Transturin kost \$120 per dag) is er op gericht een exotisch beeld te scheppen van de Indiaan.

“Bezoekers hebben de mogelijkheid contact te krijgen met een van de meest ongerepte inheemse Titikaka dorpjes via een innovatief programma georganiseerd met de lokale gemeenschap. Dit gebeurt door rituelen te delen, ceremoniën, folkloristische demonstraties, en door het bezoek van hun eigen musea, huizen, kapel, school, door te varen in hun vaartuigen naar een heilige Inca tempel, door te lopen over Inca paden en door authentieke welkomstgeschenken te ontvangen.”
www.transturin.com (eigen vertaling)

Pogingen om 'exotisch' over te komen, zijn soms hopeloos misplaatst. Bij aankomst in het 'ongerepte' dorpje Challapampa worden de bezoekers ontvangen met een heuse bloemenkrans in Hawaiï-stijl.

DE LOKALE BEVOLKING OP AFSTAND

Anders dan in New Age toerisme, wordt de inheemse bevolking bij georganiseerd toerisme veel ten tonele gebracht. De gids controleert de toeristische ervaring door zo veel mogelijk afstand te bewaken tussen toeristen en lokale bevolking. Op die manier wordt het exotische beeld

DE KALLAWAYAS

De kallawaya – letterlijk ‘hij die een medicijntas draagt’ – is een traditie van rondreizende medicijnmannen uit de Charazani regio in Bolivia. De kallawayas hebben door de eeuwen heen een enorme reputatie opgebouwd als goede helers, gebruik makend van een uitgebreide reeks natuurlijke medicijnen en rituele objecten voor hun healing sessies. In 2003 is de Kallawaya cultuur door UNESCO uitgeroepen tot ontsastbaar cultureel erfgoed van de mensheid.

niet geschonden. Wanneer toeristen het ‘authentieke’ Aymara huisje bezoeken, wordt snel de radio weggemoffeld. Toeristen mogen immers niet weten dat Indianen tegenwoordig ook best modern kunnen zijn! De plaatselijke sjamaan (yatiri in het Aymara) wordt opgetrommeld voor een ‘authentiek’ purificatie ritueel maar na het ritueel gaat hij direct naar huis.

De gids brengt de toeristen vervolgens naar de catamaran, waar ze de nacht doorbrengen. 's Avonds wordt het diner opgefleurd door een groep lokale muzikanten die met drums, fluiten en lokale traditionele kleding een voorstelling geven.

De verbeelding wordt aangesproken door oude stereotype beelden van de Indiaan te reproduceren. Toeristen zijn geneigd deze beeldvorming te accepteren omdat ze binnen de zeepbel blijven van westerse comfort, bewierookt door de mooie woorden van de gids.

“Passagiers aan boord genieten een fascinerende en onvergetelijke zeiltocht, teruggaand in de tijd als ervaring van Titicaca en trans-Oceanische primitieve navigatie.” (www.transturin.com, eigen vertaling)

Aan de andere kant van het Eiland van de Zon, in het dorp Yumani, heeft Transturin een grote rieten boot in Viking stijl aangemeerd aan het haventje met twee drakenkoppen. Ook hier neemt men het niet zo nauw met culturele authenticiteit. De boot wordt bemand door mannen met rode poncho's met zwarte strepen, de poncho's van de traditionele ‘kallawaya’-medicijnmannen cultuur in plaats van de lokale Aymara

poncho. Als alle toeristen binnenboord zijn, beginnen de Indianen te roeien met grote roeispanten en al gauw wordt de pruttelende motor van de boot opgestart. Om het toch een beetje authentiek te houden, blijven de Indianen door roeien.

EXOTISCHE INDIANEN ALS AMUSEMENT

Net als wanneer toeristen de Bosjesmannen in Afrika bezoeken, wordt bij Transturin of Crillon tours de westerse 'gecivileerde' samenleving afgezet tegen de 'primitieve' Indianen. Het comfort in de luxe boten staan in schril contrast met de simpele leefstijl van de Aymara boeren-samenleving en geloof in de berggeesten. De beeldvorming van primitieve hooglandindianen geeft weer hoe hardnekkig het oude idee is om exotische culturen te zien als amusement. Hoe vreemder de ander wordt neergezet, hoe normaler wij er zelf uit komen. De voorbeelden in het Titicacameer hierboven, laten zien dat ook het internationaal toerisme inspeelt op deze fantasie.

UITBUITING VAN DE LOKALE BEVOLKING

Toeristen zijn zich vaak niet bewust van de manier waarop de lokale bevolking in dit soort toerisme wordt uitgebuit. De toeristen willen service en een bepaalde mate van comfort en in Bolivia behoren Transturin en Crillon tot de weinige reisorganisaties die dit comfort kunnen bieden. De organisaties proberen voor zichzelf een zo goed mogelijke marktpositie te veroveren, ten opzichte van andere reisorganisaties maar ook ten opzichte van de lokale bevolking.

Transturin en Crillon zorgen voor enige werkgelegenheid (muzikanten krijgen vier euro per voorstelling per groep van zes) maar om de winst te optimaliseren, is de financiële vergoeding aan de lokale bevolking te verwaarlozen. De plaatselijke sjamaan: 'Van de gidsen mogen toeristen aan ons geen fooi geven. Eerst kregen we na het ritueel veel fooi. Dat was goed omdat we van Transturin geen vergoeding krijgen.' De gids zorgt ervoor dat de opbrengsten zoveel mogelijk aan de organisatie toekomen en niet aan de lokale bevolking.

Ondanks het beperkte inkomen blijven de lokale sjamanen met deze organisaties werken. De mensen in het dorp hebben geaccepteerd dat deze organisaties deel uitmaken van hun leven. Ook al is men niet

tevreden met de samenwerking met Crillon en Transturin, de lokale bevolking verdient een extra zakcentje zonder dat ze naar de stad hoeft te trekken.

DE INDIANEN CULTUUR IN HAPKLARE BROKKEN

Net als voor de spiritueel toeristen, wordt de Indiaan in georganiseerd toerisme zo exotisch mogelijk neergezet. Veel reisorganisaties in de Andes spelen in op oude stereotypen van inheemse primitievelingen in nauw contact met de natuur. Hierin besloten ligt het contrast van deze ongecompliceerde levensstijl met de 'enorme vooruitgang' van de eigen westerse cultuur. Vermaak staat voorop: de waarheidsgetrouwe afbeelding van een respectvolle omgang met de Indiaan is van ondergeschikt belang. Georganiseerd toerisme biedt een hoge mate van comfort en snelle hapklare presentaties van de hoogtepunten in de exotische indianen cultuur. Nadeel is dat er weinig ruimte is voor de bezoeker om van deze cultuur te leren. Ook is deze vorm van toerisme weinig respectvol voor Indianen: de enige manier voor hen om om een graantje mee te pikken van de winsten is om meer exotisch over te komen dan ze zijn.

DE BACKPACKER: ZOEK NAAR DE 'ECHTE' INDIAAN

In tegenstelling tot de georganiseerde toerist (spiritueel of niet), stelt de rugzaktoerist hoge eisen aan culturele authenticiteit. Net als ontdekkingsreizigers die de landkaarten nog moesten maken en als eerste in contact traden met verre volkeren, gaan backpackers vaak op reis om onvoorzienne gebeurtenissen mee te maken, 'to expect the unexpected'.

Backpackers gaan voorbij de georganiseerde toerist om een blik te vangen van het echte leven voorbij het theater van de toeristen industrie. Een drietal Amerikanen vertelde me dat ze vlakbij de Boliviaanse stad Potosi in een dorp terecht kwamen, waar ritueel een lama werd geofferd. Een van hen legde uit: 'Het was enorme gekte: mensen vielen dronken over elkaar heen en iedereen at lama vlees. We hadden nog nooit zoiets meegemaakt.' Met grote trots en bewondering zeiden ze later: 'Dit is waarom we naar Bolivia zijn gekomen.' Dorpsfeesten en partijen zijn een

uitgelezen mogelijkheid om een onbekende cultuur van dichtbij mee te maken, in al zijn echtheid en eigenaardigheden. Het zijn mooie verhalen voor thuis en voor medereizigers.

Backpackers vinden het juist interessant om een keer in een rustieke omgeving te komen waar minder comfort voorhanden is. Hoe minder toeristen er zijn, hoe beter. Ze hebben vaak minder geld te besteden maar er gaat relatief meer geld naar de lokale bevolking, omdat ze liever in lokale hostels gaan en meer contact hebben met de bewoners.

DE RIETEN EILANDEN VAN HET TITICACAMEER

De Indianen die door rugzaktoeristen bezocht worden, moeten voor backpackers 'echt' zijn. Een voorbeeld is de reactie op het bezoek aan de Urus of 'drijvende eilanden' aan de Peruaanse kant van het Titicaca-meer. De Uru zijn een etnische bevolkingsgroep die van visserij leeft en zijn

GLOBALISERING IN DE OUDHEID

Volgens legende kunnen boten gemaakt van deze rietsoort zelfs de oceaan oversteken. Op mysterieuze wijze zijn er coca blaadjes terecht gekomen in de monden van Egyptische mummies. Ook is er in Bolivia dichtbij het Titicacameer een schaal gevonden – de Fuente Magna - met hiërogliefen vergelijkbaar met die van Sumerië. Is het mogelijk dat er vroeg contact was tussen oude culturen in Azië en de Andes? De Noorse schipper Thor Heyerdahl heeft de proef op de som genomen door in 1992 door lokale bootbouwers een zeewaardige boot te laten bouwen. Hij is er vervolgens de Atlantische oceaan mee overgestoken. Zijn de bewoners van het Titicacameer in vroegere tijden de oceaan overgestoken?

eigen taal spreekt, maar ze is vooral bekend om de drijvende eilanden. De rietsoort 'totora' ligt aan de basis van de Uru cultuur en wordt voor van alles gebruikt. Het is in opgedroogde staat uitstekend geschikt om mee te bouwen. Er worden van oudsher bootjes van gemaakt en de Urus wonen op eilanden gemaakt van dit riet. De binnenkant van het riet is zelfs eetbaar! De vloer moet regelmatig worden bijgewerkt omdat de onderste kant van de totora afsterft. De eilandjes zijn vervolgens met touw en palen vastgebonden aan de bodem van het meer, zodat ze niet te ver wegdrijven.

Uru Eilanden in Peru

De Uru hebben een groot scala aan bouwwerken gemaakt voor toeristen, van rieten uitkijkposten, tot boten in allerlei vormen en maten. Toeristen kunnen kort aanmeren op een eilandje om te voelen hoe de drassige ondergrond meedeint met elke voetstap. Vrouwen verkopen zelf geborduurde souvenirs en in een emmer kan je lokale visjes genaamd 'kharachi' zien zwemmen en vervolgens een kom traditionele soep proberen gebaseerd op deze zelfde vis, genaamd 'wallak'e'.

Veel backpackers die ik sprak, waren erg kritisch over de Uru en vergeleken hun bezoek aan de Uru met dat aan Disneyland. Het is voor veel bezoekers een schande om te zien hoe 'commercieel' deze Indianen omgaan met hun cultureel erfgoed. De authentieke Indianen cultuur waar backpackers naar op zoek zijn, wordt hier niet gevonden.

TOERISTEN BLIJVEN BUITEN DE VORDEUR

Het bezoek aan de Uru is misschien niet authentiek, maar het heeft wel zijn voordelen voor de lokale bevolking. De Peruaanse Uru in het Titicacameer scheiden hun privé- en professionele leven. Van de 42 gebouwde rieten eilanden, worden er zeven gebruikt voor toerisme. In de ochtend gaan de Uru naar hun eilanden om te werken. Ze nemen de boot naar de toeristen eilanden en keren in de middag terug naar de eilanden waar ze wonen. De toerist valt ze thuis niet lastig.

De Uru hebben zo een manier gevonden om te leven met de toenemende stroom van toeristen. Dankzij het toerisme genereren ze een prima inkomstenbron waarmee ze onderwijs en enige mate van comfort kunnen bieden aan kinderen. Met hun nieuwe mobiele

telefoontjes onderhouden ze contact met familie en vrienden die op het platteland wonen. Op het grootste eiland hebben ze zelfs hun eigen FM radiostation. De meeste kinderen kunnen na school aan de slag als lokale gids of bij een reisorganisatie.

TRADITIES VERDWIJNEN DOOR TOERISME

Met hun tradities is het minder gunstig gesteld. Door zich volledig open te stellen voor de moderniteit hebben de Urus een enorm weelde aan tradities achter zich gelaten. Ze spreken Aymara en niet meer hun eigen Uru-taal zoals de andere Uru bevolkingsgroepen in Bolivia. De meeste Urus hebben een nauwe band met de nabij gelegen havenstad Puno. Ouderen klagen over het gebrek aan interesse van de jeugd in hun eigen cultuur. Jongeren luisteren vaak liever naar 'cumbia' en 'reggaeton' muziek dan naar de verhalen van hun grootouders. Zo dreigt het kind met het badwater te worden weggegooid: in eerste instantie hun eigen culturele rijkdom, maar ook het etnisch toerisme zelf. Als de enorme kennis die ouderen van nu bezitten definitief verloren gaat, willen toeristen dan nog wel komen? De Urus zijn nu al deels vervallen in een karikatuur van zichzelf. Het is een artificieel theater dat levend wordt gehouden voor toerisme. Backpackers die de binding met de 'authentieke' cultuur willen zien, komen teleurgesteld thuis. Het is de grote ironie van etnisch toerisme. Hoe meer toeristen komen om een exotische cultuur te aanschouwen, hoe sneller de cultuur zelf neigt te verdwijnen.

GEMEENSCHAPSTOERISME OP HET EILAND TAQUILE

Natuurlijk zijn er ook voorbeelden te vinden in de Andes waarbij de lokale bevolking meer controle heeft over de manier waarop toerisme wordt georganiseerd. Inheemse bevolkingsgroepen kunnen via toerisme hun traditionele leefstijl koppelen aan 'moderne' vormen van ontwikkeling. Het eiland Taquile in hetzelfde Titicameer is een schoolvoorbeeld van hoe toerisme de eigen identiteit stimuleert. Sinds de komst van toerisme in de jaren '70, controleren zij zelf de stroom van toeristen. Zo gebruiken ze een traditioneel rotatiesysteem om hun beroemde kunstnijverheid te verkopen. Een deel van de opbrengsten komt in een gemeenschapspotje

Taquile bewoner breit een muts

die gebruikt wordt om infrastructuur te bouwen in toerisme, zoals verlichting, boten en onderwijs in toerisme. Sinds enkele jaren hebben ze hun eigen promotieflyers, waarbij ze zichzelf portretteren als trotse eigenaren van een levende, rijke cultuur. Ze omarmen westerse levensartikelen zoals televisie, radio, mobiele telefoons, gaskeukentjes en integreren het toerisme door ze in hun manier van leven. Sommigen vertrekken naar de stad voor enkele jaren om geld te verdienen zodat ze een mooi huisje kunnen bouwen op hun eigen terrein. In veel gevallen bouwt men een restaurant of hostel om toeristen te kunnen ontvangen.

De gemeenschap heeft een commissie opgesteld die zich bezighoudt met toerisme, als een soort ministerie van toerisme op lokaal niveau. De leden van de commissie zien erop toe dat de concurrentiepositie van de eilandbewoners ten opzichte van reisorganisaties verbetert, dat het eiland schoon blijft en dat iedereen zich aan de hoge standaard houdt van service aan toeristen. Sinds twee jaar komt een professor van de stad Puno om eilandbewoners op te leiden tot professionele Engels sprekende gidsen. Het model van Taquile vertegenwoordigt een meer duurzame manier van toerisme, één die hun cultuur respecteert en gebaseerd is op gelijkwaardig contact tussen inheemse en westerse cultuur. Daarbij staat trots op de eigen cultuur centraal. Hoteleigenaar en toeristenexpert Juan Quispe verwoordt het als volgt: “wij behouden onze waardigheid en zijn trots om inheems te zijn. We willen graag onze vele tradities delen met toeristen.”

Helaas is de concurrentiepositie ten opzichte van reisorganisaties van het

vasteland de laatste jaren verslechterd. De bewoners van het buurland Amantani boden veel lagere prijzen, met als gevolg dat alle reisorganisaties toeristen naar Amantani brengen om te eten en slapen. Op de terugweg passeren de boten Taquile om kort de kunstnijverheidswinkel te bezoeken. De concurrentiepositie van de eilandbewoners ten opzichte van reisorganisaties in Puno laat veel te wensen over, maar in dit geval heeft de lokale bevolking inspraak in de manier waarop toerisme in hun leefgebied is georganiseerd. Met trots dragen ze hun identiteit uit aan toerisme; een beeldvorming door henzelf gecreëerd.

HOE KAN TOERISME VERANTWOORD ZIJN?

De laatste decennia zijn verschillende vormen van duurzaam toerisme in opkomst. De Andes-landen lopen daar niet in achter. De Andes telt tal van regionale initiatieven in gemeenschapstoerisme, zoals TUSOCO in Bolivia, Red de Turismo Comunitario en Peru, en FEPTCE in Ecuador. Deze netwerken bestaan uit enkele tientallen gemeenschappen. Toeristen kunnen kiezen uit verschillende routes waarbij ze zelf de gemeenschappen uitkiezen die ze willen bezoeken. Belangrijk is hierbij dat de lokale gemeenschap zelf de beeldvorming bepaalt. Toeristen komen in aanraking met de authentieke tradities van Andes culturen door letterlijk een kijkje in de keuken te nemen. Toeristen leren bijvoorbeeld over de manier waarop het land wordt bewerkt, de werking van medicinale planten, het lokale voedselpatroon (ja soms ook lama of cavia!), de lokale weeftradities en traditionele dans. De lokale bevolking krijgt eveneens wat ze wil: een extra bron van inkomsten en respect voor haar culturele tradities. De Indianen presenteren daarbij geen theatrale overdrijving van de eigen cultuur, maar delen de culturele tradities zoals ze zijn overgeleverd. Ze kunnen dus 'gewoon zichzelf' zijn. Gemeenschapstoerisme zorgt ervoor dat de gemeenschap zelf inspraak heeft in het geschapen beeld van de Indiaan. Gemeenschappen willen controle hebben over de manier waarop toerisme deel uitmaakt van hun leefgebied, en dus ook op de manier waarop zij aan toeristen worden gepresenteerd.

CULTURELE VERANDERING

Om Indiaanse culturen te presenteren op een voor westerlingen begrijpelijke manier, is de toerisme-industrie vaak ingesprongen op

oude beeldvorming van de ‘primitieve’ Indiaan gevangen in de tijd als een vlieg in amber. Deze marketing is in het verleden succesvol gebleken, maar het is tijd om deze beeldvorming definitief achter ons te laten. Niet alleen omdat het financiële uitbuiting stimuleert, maar ook omdat het stereotypen van de Indiaan in stand houdt die zijn gebaseerd op een koloniale vorm van ongelijkheid. De vrouw die naar de stad trekt met een pasgeboren lammetje op de arm verdient genoeg om van te leven, maar is dit de manier waarop ze haar culturele tradities met respect kan uitdragen? Culturen zijn er niet voor om als karikatuur van zichzelf in stand te worden gehouden, ze verdienen het om in hun volle rijkdom te worden gewaardeerd.

INHEEMSE CULTUREN ZIJN DYNAMISCH

Het feit dat Indianen moderniseren maakt ze niet minder ‘authentiek’ dan wanneer ze afgesloten blijven van de buitenwereld. Een cultuur kan je immers niet ‘conserveren’ zoals een potje jam: het is dynamisch, het leeft en blijft zich ontwikkelen naar gelang de sociale, politieke, culturele, economische en zelfs ecologische omstandigheden. De Indianen moderniseren, ongeacht ze in toerisme werken of niet. Als er geen toerisme of ander werk mogelijk is in de eigen gemeenschap, migreert men naar de stad. En ook in de stad zijn er allerlei manieren om de eigen tradities te bewaren. Waar ze ook leven, hebben Indianen allerlei manieren gevonden om typisch ‘moderne’ aspecten te omarmen en tegelijkertijd hun ‘tradities’ en ‘identiteit’ te behouden.

Het mes snijdt dus aan twee kanten. Als wij Indianen bezoeken omdat we hun tradities respecteren, dan zullen zij hun eigen culturele wortels inzetten om hun toekomst vorm te geven. Toerisme kan desastreuze gevolgen hebben voor inheemse bevolkingsgroepen. Maar als toerisme op een respectabele manier wordt georganiseerd, kan het een welkome aanvulling zijn voor het leven in een inheemse gemeenschap. Etnisch toerisme moet niet alleen voor de toerist gemaakt zijn, maar ook voor de gastheer, gebaseerd op ontwikkeling vanuit de eigen culturele identiteit. De Andes biedt een weelde van natuurlijke en culturele rijkdom en is het bezoeken waard. Al is het alleen al om aangestaard te worden door een norske lama.

Tekst en illustraties: Tom Zwollo tenzij anders vermeld

Druk: Flyerzone Rotterdam

Copyright: SHI 2010

Illustraties

p.1 Joe Routon, www.flickr.com

p.4 Hans Hendriksen, www.hanshendriksen.net

p.8 www.shamanshopcusco.com

p.16 Seelos66 (www.flickr.com)

p.18 Dr. Knitter (www.flickr.com)

Geraadpleegde literatuur

De Exotische Mens: andere culturen als amusement. Teylers museum, Haarlem 2009: Lannoo

Indigo, Tijdschrift over inheemse volkeren. Amsterdam 2007 Nr. 1: NCIV

Vidal, John. Tribes and tribulations: the rise of ethno-tourism. Gepubliceerd op 25 juli 2009 in www.guardian.co.uk

De Stichting Samenwerkingsverband Hoogland Indianen (SHI) is in 1980 opgericht als Nederlandse partner van een aantal Aymara organisaties. Zij streeft naar het verbeteren van de concrete leefsituatie van Quechua's en Aymaras door kleinschalige projecten (financieel) te ondersteunen die de eigen Indiaanse leefwijze en productiemogelijkheden versterken. Daarnaast informeert SHI het Nederlandse publiek over de positie en cultuur van inheemse volkeren in de Andes.

Bezoek onze website voor meer informatie over onze werkzaamheden en actuele activiteiten: www.hooglandindianen.nl